

KRAJINOU BRTNICKÝCH PODSTÁVKOVÝCH DOMŮ

LANDSCAPE UMGEBINDE HOUSES OF THE BRTNÍKY

ING. ARCH. STANISLAVA ŠULCOVÁ

ABSTRAKT

Nadcházející článek je volným pokračováním článku „Mikulášovice a jejich zapomenuté podstávky“, který byl zveřejněn v čísle 01/2017. Článek „Krajinou brtnických podstávkových domů“ se zaměřuje na vývoj krajiny a zmapování podstávkových domů v Brtníkách, v malé vesničce na severu děčínského okresu. První část článku se věnuje samotnému vzniku sídla a vývoji sídelní struktury, druhá část pak samotné analýze brtnických podstávkových domů, které spoluurčují a charakterizují zdejší malebnou krajinu.

Klíčová slova: *podstávkové domy, podstávka, Brtníky, lidová architektura, vesnice, venkov*

ABSTRACT

The upcoming article is a free continuation of the article "The forgotten timbered buildings of Mikulášovice", which was published in issue 01/2017. The article "Landscape umgebinde houses of the Brtníky" focuses on the development of landscape and mapping of the houses in Brtnice, in a small village in the north of Děčín district. The first part of the article focuses on the origins of the settlement and the development of the settlement structure, the second part of the analysis of the brunnery houses that co-locate and characterize the picturesque countryside.

Key words: *timbered houses, timber, Brtníky, folk architecture, village, countryside*

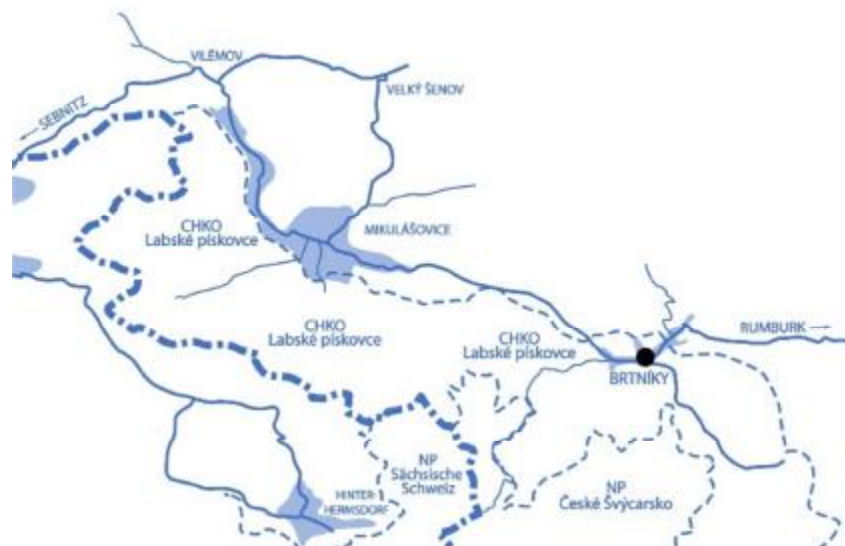
1 ÚVOD

1.1 Brtníky

Vesnice Brtníky (viz. obr. 1) spadá správně pod obec Staré Křečany. Nachází se ve Šluknovském výběžku přibližně 6 km východně od města Mikulášovice a 8 km západně od města Rumburk. Výběžek je vymezen z východu, severu a ze západu hranicemi se Spolkovou republikou Německo a spadá do oblasti Umgebindeland, do krajiny podstávkových domů. Jedná se o ojedinělou krajinu, kterou charakterizuje lidová architektura vesnických objektů s dřevěnou podstávkovou konstrukcí.

První zmínka o trvalém osídlení Šluknovska pochází z doby lidu lužické kultury. Ten pronikl koncem 2. tisíciletí př. n. l. od severu do Čech. Přistěhovalci z nynější Lužice a Saska osídlili Děčínsko, Ústecko i Litoměřicko, převážně se jednalo o zemědělce, kteří vyhledávali ornou půdu. [1] Nelze však ještě mluvit o souvislém osídlení, neboť do konce 1. tisíciletí byla zdejší krajina Šluknovska pokryta hustými hvozdy (hlubokými lesy). [2]

Vzhled míst a krajiny se začínal měnit až na začátku 13. stol., kdy do této oblasti přichází osadníci z Německa a začínají zde pálit dřevěné uhlí. [2] S postupující feudalizací vznikala první panství na dříve neobydlených územích. Šluknovsko bylo kolonizováno soustavou dlouhých údolních, lineárních lánových vesnic, často tvořících několikakilometrové řetězce. Tato síť vesnic pak plynule pokračuje do sousedního Saska. [3]

Obr. 1 Brtníky / Staré Křečany

Ani dříve prosperující Brtníky se bohužel nevyhnuly po 2. sv. válce odsunu německých obyvatel. Vývoj a následující úpadek mezi lety 1930 a 1950 lze pozorovat i na samotném chronologickém záznamu vývoje obyvatel a domů od roku 1869 do 2011. Dnes můžeme jen konstatovat, že vysídlení navždy poznamenalo tvář nejen zdejší krajiny a sídelní struktury, ale také i mezilidské a vlastenecké vztahy.

	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Brtníky – Počet obyvatel	1710	1605	1487	1388	1403	1195	1243	416	387	447	265	272	257	251
Brtníky – Počet domů	231	246	233	235	243	244	249	229	102	91	49	107	109	108

Tab. 1 Počet obyvatel v rozmezí 1869-2011 – Brtníky [4]

1.2 Vývoj sídelní struktury

Brtníky / Zeidler / První písemná zmínka o Brtníkách pochází z roku 1446. [4] – Jak již bylo více řečeno, Brtníky jsou součástí katastrálního území Staré Křečany, do kterého také patří i osada Kopec, Nové Křečany, Panský, Staré Křečany a Valdek. Brtníky jsou údolní lánovou vesnicí, kde hlavní osou je vodní tok, Brtnický potok, a hlavní komunikace. Dlouhé a úzké uspořádání brtnické zástavby, za níž byly založeny lány zemědělské půdy, jsou znaky kolonizační osady vzniklé během velké (německé) kolonizace. [2] Dochovalost sídelní struktury lze porovnat níže (viz obr. 2). Na kterých je patrné zachování lánových plužin.

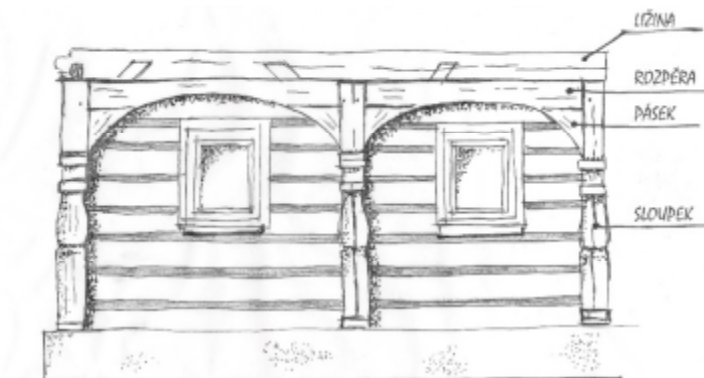

Obr. 2 Vývoj sídelní struktury – Brtníky – zleva: II. vojenské mapování 1836-1852; Císařské povinné otisky stabilního katastru z roku 1843; Aktuální ortofoto mapa – Stabilní snímek z roku 2016

1.3 Podstávkové domy

Oblast podstávkových domů se rozprostírá na trojmezí Česka, Německa a Polska, ale jejich vliv lze zaznamenat i ve vzdálenějších lokalitách. V Česku se podstávkové domy vyskytují především v Ústeckém, Libereckém kraji a také v severní části středních Čech. Podstávkové domy tak výrazně doplňují vzhled nejen zdejší krajiny, a to jak svým vzhledem, tak i přirozeným měřítkem. Mají nezaměnitelný charakter v celé střední Evropě a ukazují nám na způsob a styl života našich předků.

Podstávkový dům je charakteristický dřevěnou konstrukcí, tzv. „podstávkou“, která je umístěná vně obvodových stěn roubené světnice. Skládá se z dřevěného sloupku, horizontální ližiny, pásků a rozpěr (viz obr. 3). Tato konstrukce podstávky přenáší zatížení z horního hrázděného, roubeného patra nebo přenáší zatížení ze samotné střešní konstrukce do kamenné podezdívky, aniž by byla roubená část v přízemí zatížená. Roubená stěna světnice je tedy zatížená jen vlastní tíhou.

Obr. 3 Detail podstávkové konstrukce

Podstávkové domy severních Čech, především v oblasti bývalých Sudet, v současnosti chátrají a čekají na využití svého skrytého potenciálu. Po odsunu německy mluvícího obyvatelstva došlo nejen k vysídlení, ale také k přetřhání veškerých vztahů s těmito hodnotnými objekty. Přerušily se tradice, které z generace na generaci přenášely rodinné postupy a návody, jak se o tyto lidové stavby starat. Lze se jen domnívat, jak by podstávkové domy vypadaly v dnešní době, kdyby vazby nebyly tehdy

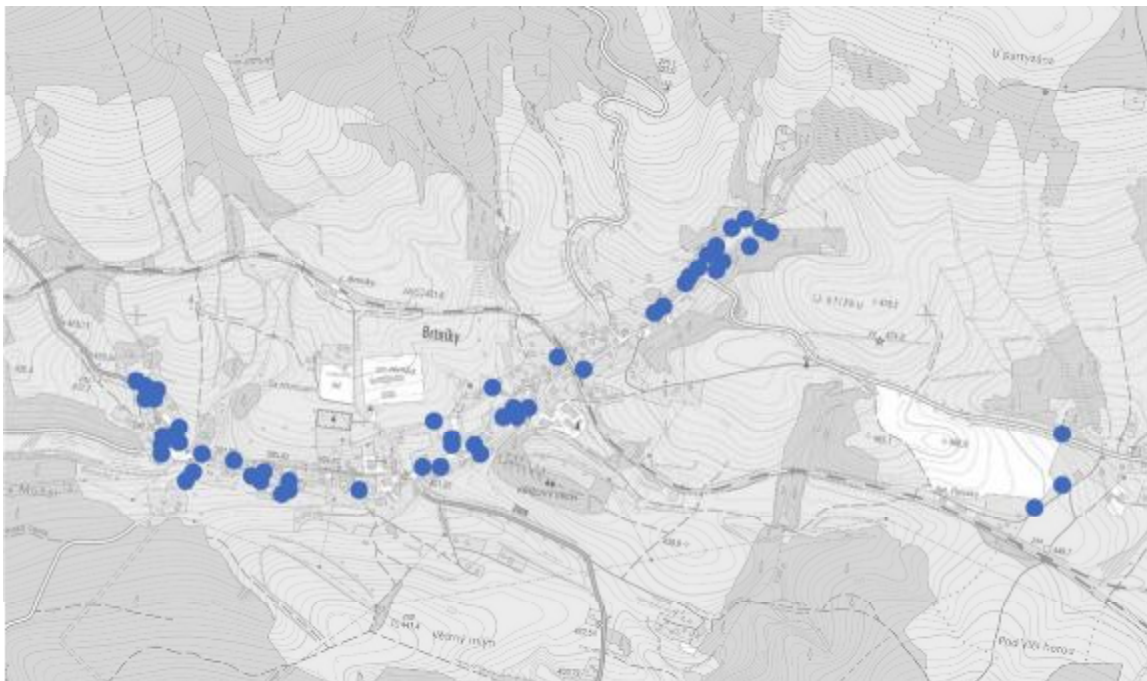
přetrhány. Ale i přesto zde můžeme dnes obdivovat několik desítek podstávkových domů, které díky péči „chalupářů“ jsou zachráněné a udržované.

2 METODIKA MAPOVÁNÍ A SHROMAŽĎOVÁNÍ DAT

Na základě terénního průzkumu, který se uskutečnil v 1. kvartálu 2018, byly zpracovány výsledky, které analyzují podstávkové domy v Brtníkách. Terénní průzkum navazuje na již provedenou pasportizaci podstávkových domů 9ti obcí Národního parku České Švýcarsko, kterou nechala zhotovit Společnost pro trvale udržitelný rozvoj Šluknovska v letech 2003-2004. V rámci průzkumu byly aktualizovány data z pasportizace – byly zaznamenány aktuální fyzické stavy jednotlivých podstávkových domů, aktualizovány fotografie a data týkající se vlastníků. Nově byly zhotoveny fotografie samotné konstrukce podstávky, dle kterých bylo možné stanovit základní typ konstrukcí „podstávek“ u jednotlivých objektů. Dále byly zhotoveny fotografie oken, dveří a v poslední řadě za pomoci mapových podkladů Českého úřadu zeměměřického a katastrálního (ČÚZK) se zaznamenala data o přibližných rozměrech daných objektů. Veškerá aktualizovaná a nová data se následně zanesla do přehledné databáze, která je dostupná i on-line na adrese www.podstavkove-domy.cz.

3 BRTNICKÉ PODSTÁVKY – VÝSLEDKY

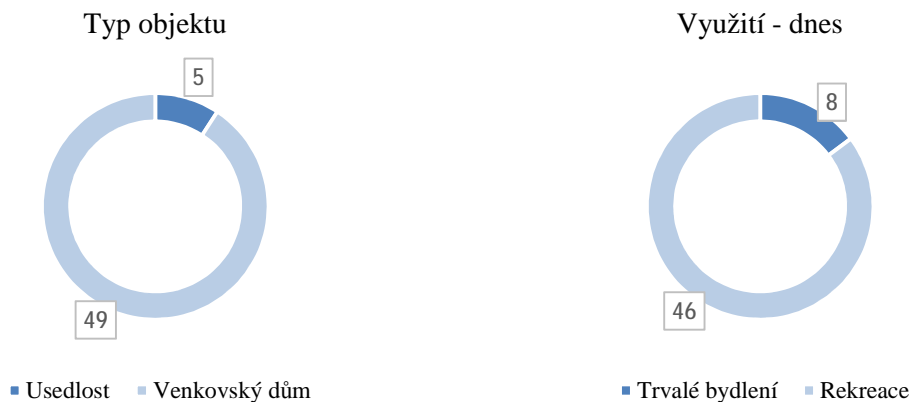
Podstávkové domy se v Brtníkách převážně vyskytují kolem vodního toku, kolem Brtnického potoka, a zároveň také kolem hlavní komunikace (Panský – Mikulášovice), kterou tvoří silnice č. 2657 a č. 265. Do této obce spadají ještě další tři podstávkové domy, které se nacházejí východně od centra Brtníků. Ve většině případů mají brtnické „podstávky“ hřeben souběžný s vodním tokem.

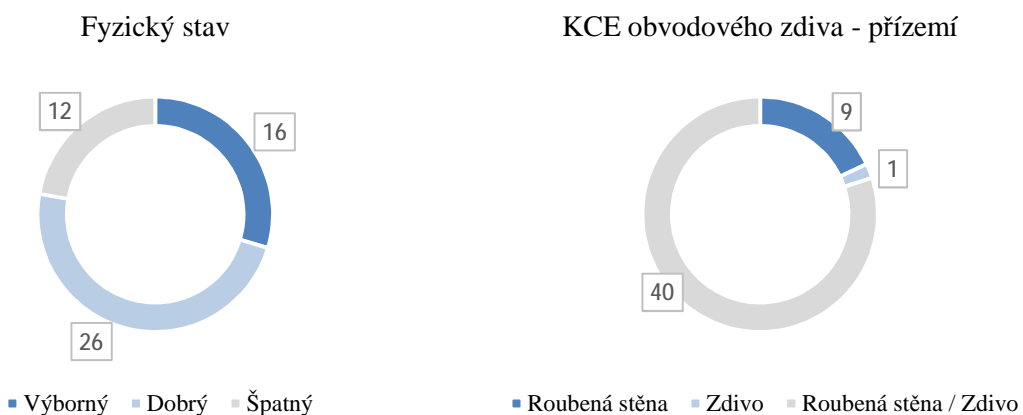
Obr. 4 - Poloha podstávkových domů v Brtníkách

V Brtníkách se nachází celkem 54 dochovaných, včetně částečně dochovaných, podstávkových domů. Z celkového počtu brtnických domů (108 domů – 2011 [4]) je přesně 50 % podstávkových.

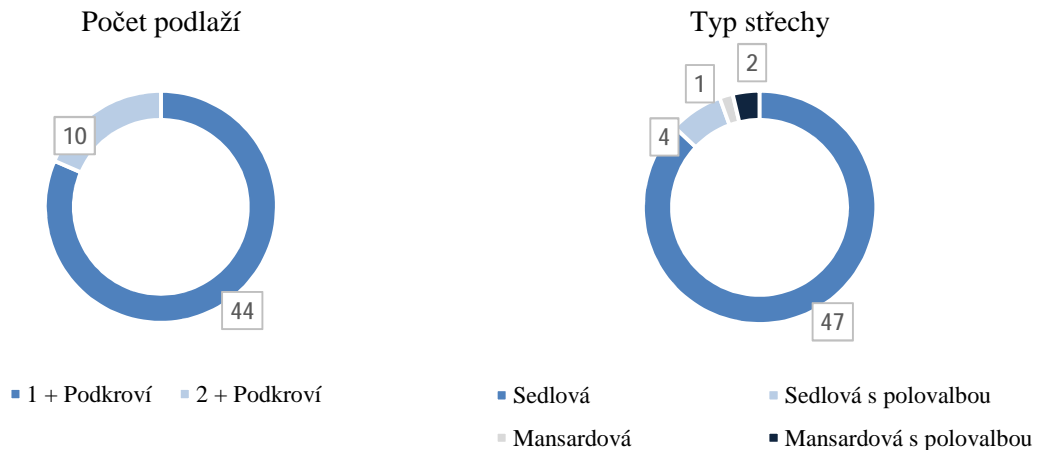
Z velké části se jedná o venkovské domy 90,74 % (49 objektů) a zbylých 9,26 % tvoří větší usedlosti (5 objektů). Tyto objekty jsou dnes využívány především k rodinné rekreaci 85,19 % (46 objektů), k trvalému bydlení je využíváno pouze 4,81 % (8 objektů) podstávkových brtnických domů.

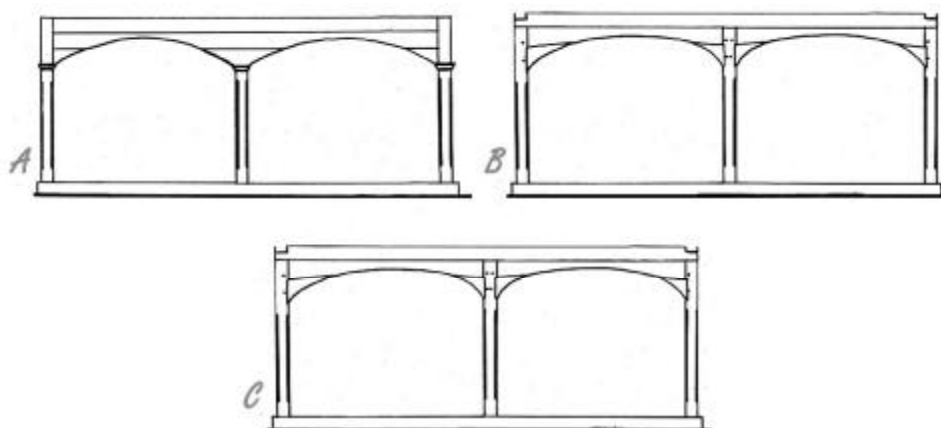
Velká část zdejších objektů je díky pravidelné péči „chalupářů“ ve výborném až dobrém stavu. Ale u některých objektů lze pozorovat i nevhodné zásahy, v podobě necitlivých přístaveb, výměn dřevěných oken a jiné zásahy, které hraničí s destrukcí původní hodnotné hmoty. Mezi objekty s velmi dobrým stavem patří v Brtníkách především podstávkový dům s č.ev. 39, který byl prohlášen jako jediná (v Brtníkách) podstávka za kulturní památku v roce 1958. Celkem je zde přibližně 30 % (16 objektů) podstávkových domů ve výborném stavu.

Půdorysů objektů je zde z 94,44 % obdélný. Půdorysné rozměry se obvykle pohybují u venkovského domu v rozmezích 10,2 x 7,3 m – 18,5 x 7,4 m. Obvodové zdivo přízemí brtnických podstávek je většinou v kombinaci roubené stěny a zdiva 80 %. Kde v roubené části se nacházela světnice a ve zděné části chlévy (chlévní typ) a sklípky. Pokud objekt má i patro, kde se nacházely komory, tak je vždy tvořeno hrázděnou konstrukcí. Nejrozšířenějším typem střech je zde z 87,04 % sedlová střecha, ale také je tu zastoupená střecha sedlová s polovalbou 7,41 %. U objektů se sedlovou střechou je charakteristické i obložení štítů., které jsou obloženy buď okrasně sestavovanou břidlicí, šablonami eternitu, nebo šablonami z asfaltové šindele.

Konstrukce podstávky je v brtnické oblasti tvořena převážně sloupky, mezi které je vložena rozpěra. Ližina je pak spolu s rozpěrami a pásky seříznutá do tvaru plochého segmentového oblouku (u 18ti objektů). Tato konstrukce je také často opatřována dřevěným vodorovným obkladem (u 19ti objektů). Varianty konstrukce postávek tak charakterizují různé oblasti Českého Švýcarska, Šluknovska a Lužických hor. [3] Na Šluknovsku se vyskytují především tyto druhy podstávek:

Obr. 5 A – Sloupky, rozpěra vložena pod ližinu mezi sloupky, seříznutá spolu s pásky do tvaru plochého segmentového oblouku

B – Sloupky, rozpěra vložena pod ližinu mezi sloupky, seříznutá spolu s pásky do tvaru plochého segmentového oblouku + vodorovný bedněný obklad

C – Profilované sloupky, bohatě vyřezávané pásky a ližina [3]

3.1 Fotodokumentace

Obr. 6 Vlevo: Brtníky č.p. 30; Brtníky č.ev. 4

Obr. 7 Vlevo: Brtníky č.ev.27; Brtníky č.ev. 28

Obr. 8 Vlevo: Brtníky č.p. 177; Brtníky č.p. 199

Obr. 9 Vlevo: Brtníky č.p. 54; Brtníky č.p. 58

4 ZÁVĚR

Nejen brtnické podstávkové domy poukazují na to, že objekty v této pohraniční lokalitě jsou jedinečné a hodnotné. U podstávkových domů často dochází k novým změnám, které lze na první pohled považovat za citlivé a podařené, ale s pohledem do historie a na nauku ztvárnění podstávkových domů lze pak tyto citlivé změny považovat v některých případech za necitlivé a objekt tak ztrácí na autentičnosti a hodnotě. Historická hodnota podstávkových domů a atmosféra lokality jsou důležité a jsou také silným důvodem pro jejich zachování pro další generace. Proto je potřeba klást důraz na nauku a osvětu o podstávkových domech, aby při rekonstrukcích a údržbách nedocházelo ke ztrátě identity a také aby daná stavba a její okolí neztratilo svoje genius loci.

Detailní průzkum brtnických podstávkových domů je k nahlédnutí také na nově vzniklém internetovém portálu www.podstavkove-domy.cz, který vznikl za podpory grantu Studentské grantové soutěže ČVUT č. SGS17/040/OHK1/1T/11.

Použitá literatura

- [1] BŘEZINOVÁ, Taťana a DIBELKOVÁ, Irena. Šluknovsko. Praha: Olympia, 2005. Průvodce po České republice (Olympia). ISBN 80-7033-898-9.
- [2] KARLÍČEK, Petr a Jan NĚMEC. Mikulášovice: Dlouhá historie nejdelšího města českého severu. Mikulášovice: Město Mikulášovice, 2016. ISBN 978-80-270-0806-3.
- [3] PEŠTA, Jan. Encyklopedie českých vesnic: vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkově hodnotná vesnická sídla v Čechách. Praha: Libri, 2009. ISBN 80-7277-147-7.
- [4] RŮŽKOVÁ, Jiřina a ŠKRABAL, Josef. Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005. Praha: Český statistický úřad, 2006. ISBN 80-250-1277-8.
- [5] KUČA, Karel. Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Libri, 1998. ISBN 80-85983-15-X.
- [6] Atlas krajiny České republiky: Landscape atlas of the Czech Republic. Praha: Ministerstvo životního prostředí České republiky, 2009. ISBN 978-80-85116-59-5.